

راهنمای آثار باستانی بیشاپور

مجسمه شاپور بر دهانه غار شاپور

تهیه کننده : سرفراز

بنام خدا

بقلم: علی اکبر - سرفراز

در عصر شاهپور شهر بزرگی بوده ، این شهر به اندازه ای آراسته و آباد بود که مردم از جاهای دور برای سیاحت به آنجا می آمدند. این شهر را شاهپور اول (۲۴۲-۲۷۳ میلادی) آباد کرد. و احتمال دارد که یادگار فتحی بوده که بروم و قیصر والرین را امیر گرفت. پروفیسور عباس شوشتی (مهرین)

بیشاپور، شهر بزرگ ساسانی

این شهر در دامنه ارتفاعات معروف به کوه مره و در فاصله ۲۳ کیلومتری غرب شهرستان کازرون ، در حاشیه رودخانه شاپور و در کنار جاده شاهی روزگار باستان که یکی از مهمترین راههای ارتباطی بوده است احداث شده این راه در زمان هخامنشیان تخت جمشید و استخر را بشهر باستانی شوش و در عهد ساسانی فیروز آباد و بیشاپور را به تیسفون مقر سلاطین ساسانی وصل میکرد، و از این مکان راهی بکرانه های خلیج فارس امتداد می یافت.

در مسیر این جاده و تلافی چهارراه آن که به کرانه های خلیج

فارس، خوزستان، فارس امتداد داشت، شهر باستانی بیشاپور حائز اهمیت فراوان بوده و شاید بتوان آنرا در ردیف بزرگترین شهرهای دوره تاریخی عصر ساسانی دانست که با زیبا ترین و ثروتمند ترین شهرهای دنیای متمدن آن روزگار مانند انطاکیه، شهر زیبای روم شرقی (بیزانس) رقابت داشته است.

در دره زیبای جبهه شمالی این شهر که رودخانه شاهپور در آن جاری است، و از مکانی بنام چشمه ساسان سرچشمه میگیرد و بنام تنگ چوگان معروف است. نقش برجسته های از نخستین شاهنشاهان ساسانی در این تنگ حجاری شده که اهم آنها نقوش برجسته پیروزی شاهپور بر والرین امپراطور روم (۲۶۰ میلادی) است که بمنظور جاودانه ساختن خاطره این پیروزی و افتخاراتی که نصیب شاهپور اول دومین پادشاه مقتدر ساسانی شده بود حجاری شده و همچنین بدستور او بر دهانه غاری عمیق در ارتفاعات همان محل مجسمه عظیمی از سنک تراشیده شده که میتوان آنرا در ردیف قدیمترین و بی نظیرترین پیکر تراشی دوره تاریخی دانست. مجموعه این آثار مجد و عظمت سلطنت شاهپور را بخوبی نمایان میسازد و بحق میتوان این مجموعه تاریخی را تخت جمشید عصر ساسانی دانست.

شهر زیبای بیشاپور طبق نقشه شهرسازی این زمان بصورت قلعه ای مستحکم با دیواره های بلند و برجهای تزئینی ساخته و پرداخته شده، دو خیابان شمالی، جنوبی و شرقی و غربی در مرکز شهر یکدیگر قطع میکنند و درزوایای قائم این خیابان بندی و کوچه های منشعب آن

کاخهای سلطنتی با تزیینات و گچ بری جالب توجه و زیبا، ایوانهای مزین به موزائیک، پرستشگاههای رفیع و بی نظیر، تالارهای وسیع پذیرائی، بناهای زیبا با ستونها و سرستونهای بزرگی حجاری شده و بسیاری از تأسیسات دیگر باین شهر جلوه خاصی بخشیده بود که بتدریج ضمن عملیات اکتشافی از خاک خارج میشوند. این شهر که در حدود ۲ کیلومتر طول و یک کیلومتر پهنا دارد، بصورت مرکز اصلی واداری حوزه شاهپور (تقسیمات ایالتی پارس در زمان ساسانیان بوده است) و تا کنون قسمتی از این برج و باروی شهر که بطرز جالبی ساخته شده از خاک آزاد شده است.

ضمن مطالعه و کاوش در اطراف حصار دور شهر معلوم شد که در زمان شاهپور شهر دارای برجهای سراسری بوده و در دوره بعدی تصمیم میگيرند از هر سه برج یکی را قطع و در فاصله موجود اقدام به احداث تیرکشهایی نمایند و یقیناً این تعمیرات با تحول اجتماعی و امنیت این دوره که بمنظور دید و دفاع بهتر صورت گرفته، توأم بوده است. (شکل شماره ۱)

وجه تسمیه بیشاپور

مؤسس سلسله ساسانی (اردشیر پدر شاهپور) پس از کسب قدرت پایتخت را از شهر مذهبی آباد و اجدادی استخر به تیسفون منتقل کرد و در کنار آن شهری بنام اردشیر بساخت، خسرو انوشیروان نیز در بین النهرین برای اسرای روم شرقی شهری بنام انطاکیه خسرو بوجود آورد و قباد نیز شهری بنام بهقباد احداث نمود.

نام بیشاپور نیز در ردیف وجه‌نامه‌ها است که پادشاهان ساسانی
بشهرهای جالب توجه که سازنده آن و هم نام آنها بوده‌اند اطلاق
میکرده‌اند مانند به اردشیر، به قباد، به خسرو، به شاپور.

پروفسور نولدکه آلمانی تحقیقی راجع به نام به اردشیر نموده
مینویسد: وه اردشیر، پهلوی به اردشیر است و معنی حقیقی آن خانه
اردشیر است که وه همان به، آرامی بمعنی خانه و زندگی است اگر
چنین باشد، بیشاپور را باید سرای شاپور معنی کرد.

نام بیشاپور بخط پهلوی بطور اختصار «بیش» یا بطور کامل
وه شاپور بر روی بعضی سکه‌های دوره ساسانی ضرب شده و این نام تا
صدر اسلام تا سال ۸۴ هجری بخط پهلوی و از آن پس بخط کوفی بساپور
ضرب شده است.

ولی از نوشته‌های حمدالله مستوفی بسال ۷۴۰ هجری معلوم میشود
که تا قرن هشتم هجری نام بیشاپور رایج بوده است، چون در نزهت
القلوب مینویسد: بشاپور در اصل بنای شاپور بوده و بمرو را بنام ازادغام
حروف بشاور شده است.

آغاز کاوشهای علمی در این شهر:

در سال ۱۹۴۳ میلادی (۱۳۱۹) شمسی برای اولین بار ژرژ سال
و پروفسور گریشمن نمایندگان اعزامی از موزه لوور پاریس اقدام به
عملیات کاوش و باستانشناسی در این شهر تاریخی نمودند. چون
دنباله تحقیقات این هیئت ادامه نیافت، سرانجام مرکز باستانشناسی
وزارت فرهنگ و هنر با توجه با اهمیت این شهر عظیم و بی نظیر ساسانی

قسمتی از برج و باروی شهر که ضمن خاکبرداری و عملیات باستانشناسی
نمودار شده است

قسمتی از تراشیده‌های سطح شهر که ضمن عملیات کاوشی از صدر اسلام
نمایان شده است

تصمیم گرفت که تحقیقات علمی باستانشناسی را با ادامه حفاری و تعمیر و مرمت بناهای مکشوفه ادامه دهد. (۱)

هیئت باستانشناسان ایرانی که از بهمن ماه ۱۳۴۷ در پشاپور کار خود را آغاز کرده، تاکنون موفق شده اند علاوه بر آزاد کردن برج و باروی شهر بمنظور دست یابی به کف اصلی زمان ساسانیان ترانسه های متعددی در سطح داخلی حفر نمایند، که از بین ۷۰ ترانسه ۱۰×۱۰ متر که با حروف لاتین و عدد مشخص شده اند، سه ترانسه ۲۸ (K) و ۲۴ (K) و (I 30) از کف دوره ساسانی پستین تر رفته و آثاری مربوط به (هزاره اول قبل از میلاد) که احتمالا متعلق به دوره ایلامی میباشد بدست داده است.

۱- عملیات مرمت و بازسازی و تعمیرات اساسی و استحفاظی توسط سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران انجام گیرد.

كشف يك بناى اسلامى در سطح شهر

در جبهه شمالى شهر از تپه مرئى كه بيش از ۱۰ متر بلندى آن بود خاكبردارى گرديد و بقايای مدرسه‌اى جهت طلاب علوم دينى بدست آمد، مطلب جالب توجه و قابل اهميت تغييرات و تحولات اين مدرسه يا مسجد باستناد اسناد مكشوفه و كتيبه‌هاى موجود بر روى پايه ستونها است كه كمك شايانى بتاريخ گذارى اين معبد مينمايد . خاصه آنكه باستناد بمدارك نويسندگان قديمى ميتوان استنباط كرد شرحى كه در مورد بيشاپور نوشته اند، تا اندازه‌اى مقرون بحقيقت بوده است ، چه همانطوريكه در اثر عمليات اكتشافى مطالعه و تحقيق شده است ، بيشاپور در صدر اسلام (قرون دوم و سوم هجرى) رونق خود را از دست ميدهد و از اوائل قرن چهارم هجرى بار ديگر رونق گرفته دايبر ميگردد. در سال ۳۲۱ هجرى حسن ركن الدوله از طرف برادرش على عماد الدوله شاپور را از تصرف ياقوت والى كازرون خارج مينمايد و اينكه ابن حوقل در نيمه اول قرن چهارم مينويسد: شاپور شهرى است بزرگ باندازه اصطخر، ولى از آن آبادتر و پر جمعيت تر و مردمانش توانگر تر. يقيناً مصادف با همين ايام بوده و تاريخ بنياد مدرسه مكشوفه كه طرح آن بابناهاى دوره آل بويه نيز تطبيق مينمايد مربوط به اين زمان است .

اين مدرسه دينى نيز بصورت صليبي شكل ساخته شده، ولى در تغييرات و تعميرات دوره دوم يعنى پس از وقوع زلزله كاملاً بصورت

چهار ایوانی درآمده، بدین ترتیب که فضای باز مدرسه که بطول و عرض $11/70$ متر بود با ۶ پایه ستون شلجمی شکل احداث گردیده و هر یک از این پایه ستون ها بر روی پایه مکعب شکلی که با شکل مختلف حجاری و تزئین شده است قرار گرفته است. مقابل ایوان شمالی یک پایه ستون و قرینه آن در جبهه جنوبی نیز یک پایه ستون سنگی و در مقابل ایوان شرقی ۲ پایه ستون سنگی و مقابل ایوان غربی دو پایه ستون سنگی نصب شده است و باین ترتیب پایه ستونهای بدنه شمالی و جنوبی و همچنین پایه ستونهای جبهه شرقی و غربی در حاشیه صحن مسجد بصورت قرینه ساخته شده است. با آنکه در اثر آتش سوزی صدمات زیادی به پایه ستونهایی که از نوع سنگهای آهکی بوده و کاملاً پخته متلاشی شده وارد آمده، مع الوصف وضع ظاهری این پایه ستونها دلالت بر این دارد که در بدو تأسیس معماران برای ساختن این مسجد نهایت حسن سلیقه و ظرافت را برای زیبایی آن بکار برده اند. ایوان غربی مسجد بطول ۶ متر و پهنای $3/5$ متر مقابل ایوان شرقی که در جوار شبستان مسجد قرار گرفته و در جناحین ایوان غربی ۲ اطاق بطور قرینه ساخته شده است و درون ایوان شمالی و جنوبی سکوهائی بمنظور نشیمن ایجاد کرده بودند. ایوان جنوبی مدرسه که قرینه ایوان شمالی ساخته شده در حدود ۵۰ سانتیمتر بلند تر از سطح دو ایوان دیگر است بطوریکه پله ای بطول و عرض 65×30 و به بلندی ۲۵ سانتیمتر در جلو آن نصب شده است.

محراب در جوار ایوان غربی و در محوطه ای بطول $2/5$ متر و

بعرض ۲ متر ساخته شده است. متأسفانه به علت تغییرات و لطماتی که باین مکان وارد شده از کیفیت معماری محراب اصلی آثاری در دست نیست، ولی در صحن این مسجد زیبا که بصورت فضای باز مورد استفاده بوده است پایه ستونهای سنگی با کتیبه های قرآنی آمیخته با نقش گل و گیاه و رنگهای الوانی که در نقاشی های ایوان شمالی بکار رفته است روحانیتی خاص باین مکان میداده است که هنوز هم با گذشت چندین قرن بقایای این آثار در بیننده تأثیری خاص میبخشد.

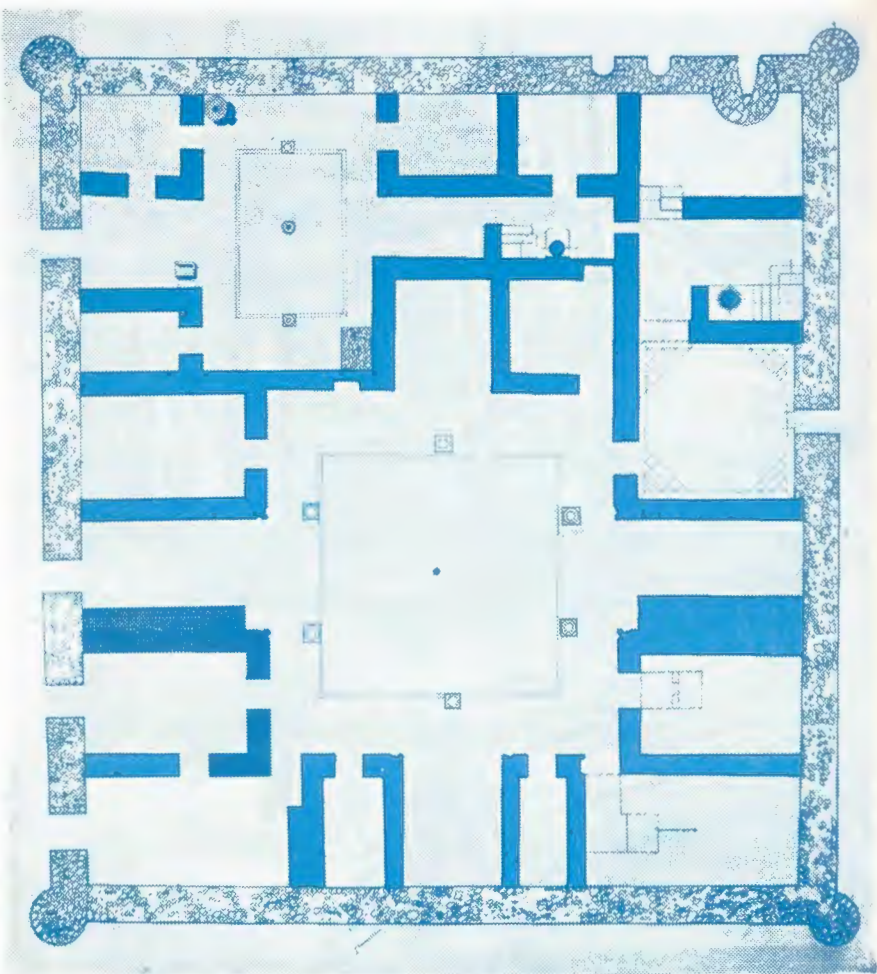
در جوار ایوان جنوبی که شبستان مسجد قرار گرفته است مدخلی مستقیماً به صحن مسجد راه پیدا میکند و از قسمت شرقی نیز مکانی وجود دارد که مستقیماً به محوطه منار مسجد مدرسه که بمنظور اذان گفتن مورد استفاده بوده میرود. دهلیز های متعدد اطراف صحن مرکزی بجای اطاقهای درسی مورد استفاده قرار می گرفته است و مدرسه بصورت دو صحنی ساخته شده که محوطه بزرگتر برای افراد ذکور و قسمت کوچکتر جهت تحصیل و تدریس نسوان بوده است.

بنای اسلامی طلاب علوم دینی پیش از عملیات حفاری

وضع کنونی مدرسه یا مسجد مکشونه پس از خاکبرداری

نقشه بنای مدرسه مکشوفه قرن چهارم و پنجم هجری

آناهیتا معبد عظیم بیشاپور

این بنا بصورت مکعبی است که هر يك از اضلاع آن قریب ۱۴ متر است و از سنگهای حجاری شده بابعاد مختلف و بدون مسلاط بصورت دوجدار ساخته شده و بالهام از سبك معماری دوره هخامنشی بوسیله بست های آهنی بیکدیگر قفل و بند شده و بصورت یکپارچه درآمده است. چهارمدخل در سطوح جانبی این معبد به بلندی ۳/۵۷ و پهنای ۱/۶۰ متر وجود دارد. روی هر يك از بدنه های آن که ۲/۳۵ متر ضخامت دارد چهار مجسمه گاو بصورت دوپشته نصب بوده که هم اکنون در بدنه شمالی آن دو مجسمه سرستون گاو موجود است که علاوه بر جنبه تزئینی، سمبل و نشانه اختصاصی معبد است.

ضمن عملیات حفاری درون معبد مسلم گردید که این پرستشگاه فاقد سطح مسطح بوده و با آنکه بشکل چهار گوش ساخته شده، اما دارای گنبد نبوده است.

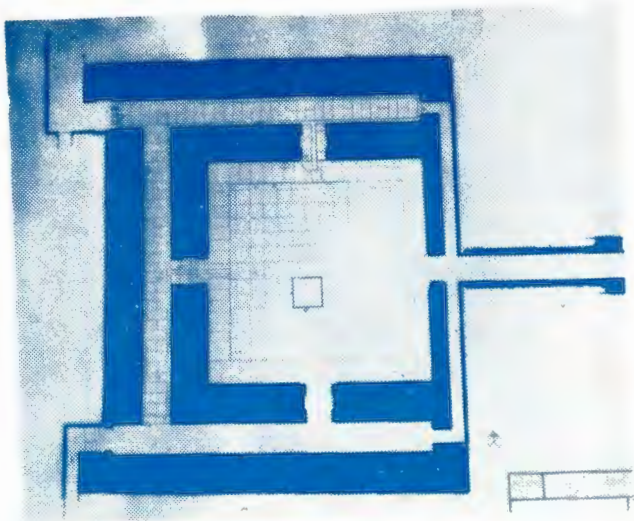
برای احداث چنین پرستشگاه عظیم محوطه بابعاد ۶×۲۷×۲۷ متر خاکبرداری و بر طبق نقشه تنظیمی و ترسیمی چنان پیش بینی گردیده که در عمق ۶ متری از سطح زمینهای اطراف خود ساخته شود تا آب رودخانه شاهپور که در فاصله ۲۵۰ متری آن جاری است بدرون آن سرازیر شود. برای این منظور سنگ آب پخش کن یا بهتر بگوئیم سنگ دستگاه تنظیم آب را با سه مجرا در انتهای دالان شرقی و در مکان مظهر آب طوری نصب کرده اند که مجرای سمت چپ آب را از جوی

باریکی به عمق ۶ سانتیمتر در طول دالان شرقی جاری سازد در حالیکه انشعابی از آن از مرکز دروازه شرقی وارد صحن مرکزی معبد میگردد، بقیه آب پس از عبور از کانال حاشیه این دالان وارد جوی دالان شمالی میشود و انشعابی دیگر از دروازه شمالی وارد محوطه آبگیر میگردد و مازاد آب در انتهای این دالان با نصب سنك آب پخش کن دیگر که در این محل نصب شده است وارد دالان غربی پرستشگاه شده و در آنجا بدورشته دیگر تقسیم میشود و بهمان ترتیبی که در دالان شمالی و شرقی جریان داشت سراسر دالان غربی را نیز سیر میکند. این شرایط برای مجرای ورودی سمت راست نیز صادق است و مجرای وسطی کارش تنظیم آب یعنی تضعیف و تشدید جریان آب و كمك بدو مجرای دیگر بوده است. با این توصیف معلوم میشود که در این مکان بازی با آب و نیایش آن بیش از هر چیز مورد توجه بوده و دقت و رعایت چنین امری برای گردش آب اهمیت و احترام خاص مذهبی و توجه به نیایش فرشته آب را در این زمان القاء میکند. بهمین جهت بنای معبد بیشاپور نه تنها از نظر معماری فوق العاده است بلکه از نظر رعایت دستگاههای تنظیم و تقسیم و کنترل جریان آب نیز شایان توجه بوده و شاید فقط بتوان آنرا با معبد بزرگ ناهید در استخر مقایسه کرد که متأسفانه از کیفیت معماری و نقشه آن چندان آگاهی نداریم. در اینجا نیایش آب بشکل بارز و بطرز معجزه آسا آمیخته با حسن احترام و محبت جلوه گر شده است، معبد بیشاپور سمبل يك پرستشگاه آب است و لذا میتوان آنرا جایگاه نوازش و بازی با آب دانست یعنی تنها عنصری

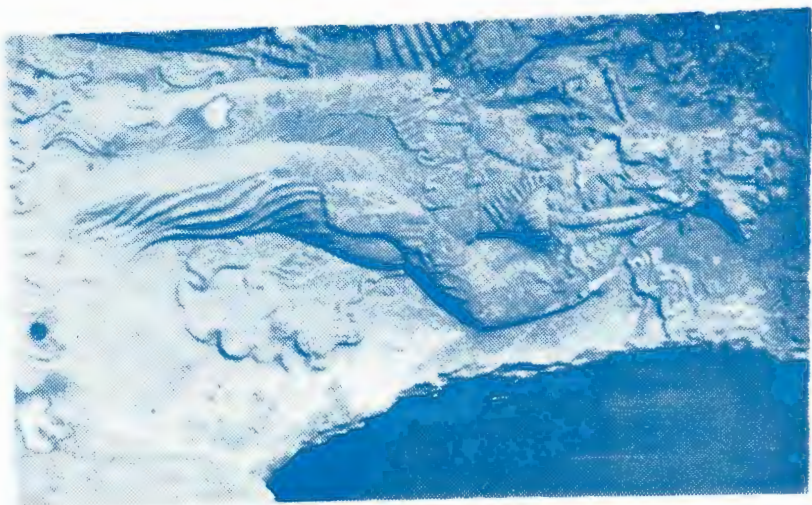

بنای معبد ناهید در بیشاپور

نقشه بنای معبد ناهید

تصویری از ربه النوع ناهید

تصویر آذر آناهیتا همسر شاپور اول از موزائیک که هم اکنون
زینت بخش موزه ایران باستان در تهران میباشد

از عناصر چهارگانه که به ناهید منسوب است و از طرفی سمبل حیوانی این ربه النوع که بشکل گاو میباشد، دورا دور معبد سفید رنگش را تزئین نموده است .

از توجه به این ایزد همین قدریست که ایزد دودمان ساسانی محسوب میشد و در آغاز سلسله ساسانی اردشیر و شاهپور سرپرستی معبد آناهیتا را عهده دار بودند و در تمام دوره تاریخی این سمبل قوم پارسی مورد احترام و ستایش بوده است .

تالار تشریفات شاپور

تالار باشکوه پذیرائی شاپور در محوطه‌ای بمساحت ۷۸۱ متر مربع احداث شده و یکی از بزرگترین آثار معماری زمان ساسانی است که بصورت چلیپا برای اولین بار در تاریخ معماری ساسانی تجلی نموده. طرح و نقشه این بنای بی نظیر چنان سر مشق ساختمانی قرار گرفت که بعدها کلیه آتشکده را بر طبق نقشه آن میساختند و تا دوام هنری این سنت معماری تا زمان اسلام کشیده شد و بسیاری از اماکن متبرکه و مقدسه را با الهام از نقشه این کاخ ساخته اند که بنام چهار صنفه معروف میباشند. تالار تشریفات شاپور دارای چهار ایوان متقابل و متقارن است که بر فراز آن گنبدی عظیم و شلجمی شکل وجود داشته، طول ایوان شمالی ۹ متر و پهنای آن ۷ متر است و بنا در گاهی به پهنای ۱/۸ متر بدالان مجاور راه میافته و دارای چهار طاقچه با گچ بری و رنگ آمیزی میباشد که طرفین درگاه قرار گرفته اند، هر یک از بدنه های ایوانها دارای سه طاقچه متقارن است و جمعاً سطوح جانبی تالار پذیرائی دارای ۶۴ طاقچه تزئینی می باشد. ایوانهای تالار تشریفات دارای پوشش ضربی و نیم دایره ای بوده اند. صحن مرکزی کاخ پذیرائی مربعی است بطول ۲۳×۲۳ متر مربع که هر یک از جرزه های تشکیل دهنده مربع با طاق آن ۷ متر است. اطراف تالار تشریفات را دالانهای بمنظور طواف و گردش فرا گرفته و از درون چهار ایوان کاخ درگاهها ای بدالانها راه میافته است و دالان غربی این کاخ

نمای تالار تشریفات شاهپور یکم در بیشاپور

به معبد سردابه‌ای شکل اناهیتا منتهی می‌گردد. دالان جنوبی در انتهای
خود به ایوانهای موزائیک جبهه غربی و شرقی راه دارد و دالان شمالی
بفضای باز و تفرجگاه جبهه شمالی معبد و کاخ که در زمان ساسانی
فضائی خلوت و باز بوده منتهی می‌گردد بنظر می‌رسد سالار تشریفات
شاپور در زمان شاپور و پسرانش دایر بوده و از آن پس بعلت فروریختن
طاق تغییر شکل یافته و بصورت يك فضای باز مورد استفاده قرار
گرفته است.

ایوان موزائیک

در انتهای دالانهای شرقی و غربی تالار تشریفات شاپور و ایوان مزین به موزائیک وجود دارند که در جهت عکس یکدیگر قرار گرفته اند و رودیهای ایوان ها از این دور و اق بوده و ایوانها دارای طاق هلالی بوده اند که اطراف آنها را دالانهای فرا گرفته و صحن آنها با سنگهای رنگین مفروش بوده است. در واقع کف ایوان ها با یکنوع قالی موزائیکی با طرح و نقوش گیاهی و انسانی فرش میشده است.

سطوح جانبی ایوانها و بدنه های آنها را با گچبری های ستون نما که روی آنها با رنگ های قرمز و حاشیه سیاه و نوارهای آبی رنگ تزئین یافته پوشانده اند. ایوان موزائیک غربی نمونه ای از شاهکار های هنر معماری و سبیل زیبایی عصر ساسانی است که مشرف به حیاط مستطیل شکلی است که قریب ۳۳ متر طول و ۲۰ متر پهنا دارد که علاوه بر ستونهای تزئینی، خود حیاط نیز با موزائیک های منقوش بشکل گل و گیاه و تصاویر زنان لخت و عریان آراسته بوده و یک ردیف سنگهای حجاری شده و سیاه رنگ و ظریف بصورت زمینه ای جهت هم آهنگی و متناسب با این نقوش و تزئینات در آن بکار رفته است. در بدنه غربی این حیاط راهرو هائی وجود دارد که بر یکسری از بناهای دیگر که از ملحقات ایوان موزائیک میباشد راه پیدامی کنند که اهم آنها کاخی است که بشیوه و سبک تالار تشریفات شاپور ساخته شده و دارای طاقچه های تزئین و گچبری های متنوع میباشد که میتوان یقین کرد این قسمت از بنا جایگاه اختصاصی شاپور و حرمسرای او بوده است. قطعانی از موزائیک های مکشوفه ایوان شمالی زینت بخش موزه ایران باستان در تهران و موزه لوور در پاریس میباشد.

نمای ایوانِ موزانیك جبهه غربی تالار تشریفات شاهپور

كاخ والرين

در فاصله ۱۵۰ متری شرق تالار تشریفات شاپور و محوردالان جنوبی آن ضمن عملیات خاکبرداری از این تپه بقایای فرو ریخته بنائی را که با سنگهای حجاری شده و جالب توجه ساخته و پرداخته شده نمودار گردید. (در سال ۱۳۱۹ شمسی) قسمتی از بدنه جنوبی این مکان توسط پروفیسور گریشمن حفاری شده بود، ولی بعلت آشفتگی و درهم ریختگی این بنا پروفیسور گریشمن از ادامه حفاری آن منصرف گردید) نمای کاخ با سنگهای حجاری شده و قالبی بابعاد ۷۰×۴۵ سانتیمتر ساخته شده و نوع سنگهای مورد استفاده در این بنا تقریباً یکنواخت و یک اندازه در نظر گرفته شده و درگیری و اتصال آنها به بستههای آهنی (اسکوپ) صورت گرفته و بصورت دوجداره میباشد، منتهی شیوه احداث بنا به سبک معماری زمان ساسانی صورت گرفته جدار داخلی را با سنگهای حجاری شده و قالبی و سطح خارجی را باستثنای حواشی و اطراف درگاهها که با سنگ ساخته شده با روکش گچ سفید کاری نموده اند که بصورت یک کاخ سفید جلوه گر بوده است فواصل درگیری و اتصال سنگهای حجاری شده را از طرف عمودی افقی با حجاری ظریفی بطور قاشقی پخ نموده اند و تزئینات جالبی در بنا بوجود آورده اند. ضمن خاکبرداری جبهه شمالی این کاخ ورودی آن که بطرز بسیار زیبا و چشم گیری ساخته شده نمودار گردید که بیش از ۵/۳۰ متر بلندی و ۱/۷۰ سانتیمتر پهنای آنست .

بر روی بعضی از سنگهای سطوح جانبی این بنا علائمی وجود دارد که بنظر نمیرسد علائم حجاری باشد و شبیه علائم سلطنتی زمان ساسانی است، تمامی فریزهای این کاخ زیبا و بی نظیر دارای نقش برجسته های متعدد و متنوعی بوده که قطعات شکسته زیادی از آنها بدست آمده . متأسفانه کاخ مزبور را نابخردان او اواخر دوره ساسانی بمنظور استفاده از آهن های درون سنگها بنحو بسیار زننده و غیر معقول ویران کرده اند و کیفیت استخراج آهنهای بدنه شمالی به گونه ای انجام گرفته که در بدو امر نظیر یک نوع تزئینات کننده کاری روی دیوار بنظر میرسد. پرفسور گریشمن باتوجه به نقشه و سبك بنا و همجواری آن با تالار پذیرائی و کاخ اختصاصی شاپور آنرا کاخی تصور نموده که شاپور برای دشمن مغلوب و امپراطور اسیرش والرین ساخته که در این مکان تحت نظر بوده است.

هر چند امکان دارد که این نظریه تا اندازه ای مقرون بحقیقت باشد چه نقش برجسته های متعددی که از غلبه شاپور بر والرین در دهانه تنك چوگان واقع در جبهه شمالی این شهر باقی است، والرین را بصورت يك اسیر بزانو در آمده نشان نداده بلکه در حالیکه شاپور بر اسب سوار و دست والرین را بصورت اسیر گرفته است نقش شده، و یقیناً خصلت شاهانه و انسانی شاپور بر گونه ای نبوده است که با امپراطور مغلوب خود بی حرمتی کند بلکه در بیشاپور برای او کاخی بسبك کاخهای امپراطوران غربی بوجود آورده تا والرین زیر نظر و در کمال آسایش و آرامش زندگی کند. ولی مادام که کاوش و مطالعه این کاخ بطور کامل انجام نیافته و پروفیل و اسکلت آن از خاک آزاد نشده بطور قطعی نمیتوان در مورد اختصاص آن اظهار نظر قطعی نمود.

قسمتی از بدنه کاخ مگشورنه

نمای جایگاه معروف به نذورات پیش از مرمت

جایگاه نذورات

جایگاه نذورات نام مکانی است که پروفیسور گریشمن به آن اطلاق نموده که در حاشیه غربی خیابان شمالی، جنوبی شهر بیشاپور حفاری شده است. وضع موجود بنا نمایشگر آنستکه دارای اهمیت خاصی بوده و سند تاریخی شهرسازی بیشاپور بر روی یکی از دو پایه ستون که در این مکان نصب بوده بخط پهلوی اشکانی و ساسانی نقر شده است، و تندیس از شاهنشاه مقتدر ساسانی شاپور یکم بر پایه ای که هم اکنون در جایگاه مشاهده میشود نصب بوده است. متن نبشته بر روی پایه ستون علاوه بر آنکه نمایشگر تاریخ شهرسازی بیشاپور میباشد موبد آنستکه ناظر و مجری طرح شهرسازی بیشاپور شخصی بنام اپسای از اهل حران و سوریائی بوده است و اقدامات اپسای مورد اقبال شاهنشاه ساسانی قرار گرفته، و به او جوایز و خلعت های اعطا شده است متن نبشته این پایه ستون باینشرح است:

درفروردین ماه (در) سال ۵۸ (از) آتش اردشیر (در) سال ۴۰
(از) آتش شاپور از آتشیهای شاهی (در) سال ۲۴ این تصویر (پیکره)
بع مزد اهرست خدایگان شاپور، شاهان شاه ایران و انیران که چهار
از ایزدان دارد، فرزند بع مزد اهرست، خدایگان اردشیر شاهان شاه
ایران که چهار ایزدان دارد. نواده خدایگان پاهک شاه (این) کار
اپسای دبیر از شهر حران از خاندان خویش... و بدین روال زمانی
بع مزد اهرست، شاپور شاهان شاه ایران و انیران که چهار ایزدان دارد
(بدینجا آمد) و زمانی که شاهان شاه این پیکره را دید (ایستاده) به
اپسای دبیر سیم و بندگان و کنیزان و باغها و دارائی بخشید (۱).

نقش برجسته های تنگ چوگان

دردره شمالی ویرانه های شهر تاریخی بیشاپور تنگ معروف به چوگان قرار دارد (بنظر میرسد این تنگ بمناسبت بازی چوگان که از متداولترین بازیهای شاهنشاهان ساسانی بوده است نامیده شده) رودخانه زیبا و پر آب شاپور که از چشمه معروف به ساسانی سرچشمه میگیرد در آن جاری است.

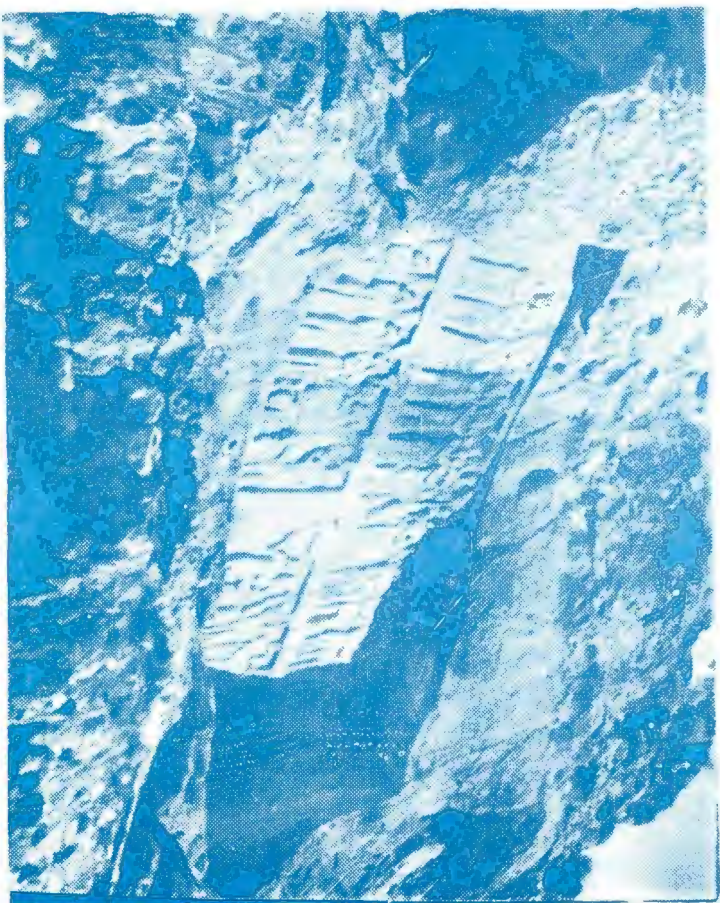
در سمت راست این رودخانه بر سینه کوه چهار نقش برجسته و در سمت چپ دو نقش برجسته مهم از دوره ساسانی بشرح زیر و بترتیب بازدید علاقمندان حجاری شده است .

۱- مجلس یاد بود مجد و عظمت و صحنه پیروزی شاپور بر رومیان است که در قابی مقعر شکل حجاری شده، شاپور یکم در مرکز صحنه حجاری و پادشاه سوار بر اسب و فرشته پیروزی فره ایزدی را به او اهداء میکند، در جلوی اسب شاهنشاه ساسانی امپراطور روم فلیپ عرب بزانو در آمده، وزیر پای اسب شاپور نقش گوردیانوس سوم نخستین امپراطور شکست خورده از شاپور افتاده و شاپور دست والرین امپراطور روم را بعنوان اسارت گرفته است. در مقابل آن سمت راست تصویر اسرای رومی و در سمت چپ سرداران رشید و سوارکاران ایرانی حجاری شده است:

دومین نقش- بهرام دوم را سوار بر اسب نشان میدهد که سه نیزه در دست چپ و با دست راست قبضه شمشیر را گرفته که در جلوی آنها نماینده های عرب صف کشیده که بوسیله سرداران ایرانی

صحنه پیروزی وضیافت شاپور. در این مراسم اسیران رومی در حال آوردن هدایا در سمت راست و سرداران ایرانی همه سواره در سمت چپ تصویر شده اند

نقش برجسته پتروگلی بهرام دوم

نقش بر جسته تاج ستانی بهرام در تنك چوكان (پشاپور)
تصویر بهرام سوم در پایین نقش که اخیراً ظاهر شده است
رجوع فرمایید به نقش بر جسته های تنك چوكان

راهنمایی شده و بعنوان هدیه ، اسب و شتر با خود آورده اند . این نمایندگان همه پا برهنه اند و کیفیت حجاری آنها بگونه ایست که حالت تحقیر را کاملاً نشان میدهد . در این نقش برجسته هنرمند حجاری به نقش برجسته ها کاملاً يك حالت سه بعدی داده است ، بطوریکه میتوان حجاری را يك نوع مجسمه دانست .

نقش سوم - این نقش برجسته بهرام اول را در حالت تاج ستانی از مظهر اهورامزدا نشان میدهد که هر دو بر اسب سوارند و بهرام اول پسر شاپور با خرسندی که از چهره او هویداست ، در حال گرفتن فره ایزدی است . از نظر هنری ، حجاری نقش برجسته بهرام اول از شاهکارهای هنر حجاری زمان ساسانی محسوب میشود . در زیر پای اسب بهرام اول نقش برجسته مغلوبی دیده میشود که احتمالاً در زمان نرسی پسر سوم شاپور بوجود آمده و با کتیبه ای که در پشت سر بهرام نقر شده است ، معاصر است و بنظر میرسد نقش بهرام سوم باشد .

چهارمین نقش که نسبتاً سالمتر و از رطوبت و جریان آب محفوظ و مصون مانده ، نقش پیروزی بهرام دوم است . در این صحنه بهرام دوم که از روبرو نقش شده است در مرکز مجلس روی تخت نشسته و در دست چپ شمشیری و در دست راست پرچمی دارد (عده ای از باستان شناسان تصور می کنند که نقش برجسته شاهنشاه ساسانی شاپور روم است) درباریان و سرداران ایرانی که در دور دیف نقش شده اند و در مقابل اسرای جنگی را می بینیم که بوسیله سرداران ایرانی بزننجیر کشیده شده اند و جلادان سرهای بریده یاغیان را بشاه ساسانی تقدیم می کنند . این نقش مجلس پیروزی شاپور بر شورش هرمزد فرمانروای تنگستان پدید آمده و تاریخ آنرا سال ۲۸۳ میلادی میدانند .

در سمت چپ رودخانه نیز دونقش برجسته مهم و ارزشمند از
شاپور اول وجود دارد

اولین نقش بترتیب بازدید عبارتست از تاج ستانی شاپور از
اهورامزدا. در این تصویر که متأسفانه بمروور زمان فرسوده و محو
شده است، شاهنشاه ساسانی و اهورامزدا هر دو بر اسب سوارند. در
زیر پای اسب اهورامزدا پیکراهریمن و در زیر پای اسب شاپوردشمن
مغلوب نقش شده است، و فرشته نیکه بر بالای سر شاپور بال گشوده
است.

قریب صدم متر بالاتر از این نقش در مکانی اشکفت مانند صحنه
پیروزی و فتوحات شاپور یکم بر امپراطوران روم حجاری گردیده.
در مقابل شاپور فلیپ عرب زانو زده و در زیر پای اسب شاپور پیکر
گردیانوس سوم امپراطور شکست خورده روم حجاری شده. در این
نقش شاپوردست والرین را بعنوان اسیر در دست گرفته است. در سمت
راست نمایندگان اسرای رومی و در سمت چپ تصویر سرداران
رشید ایرانی نقش شده است.

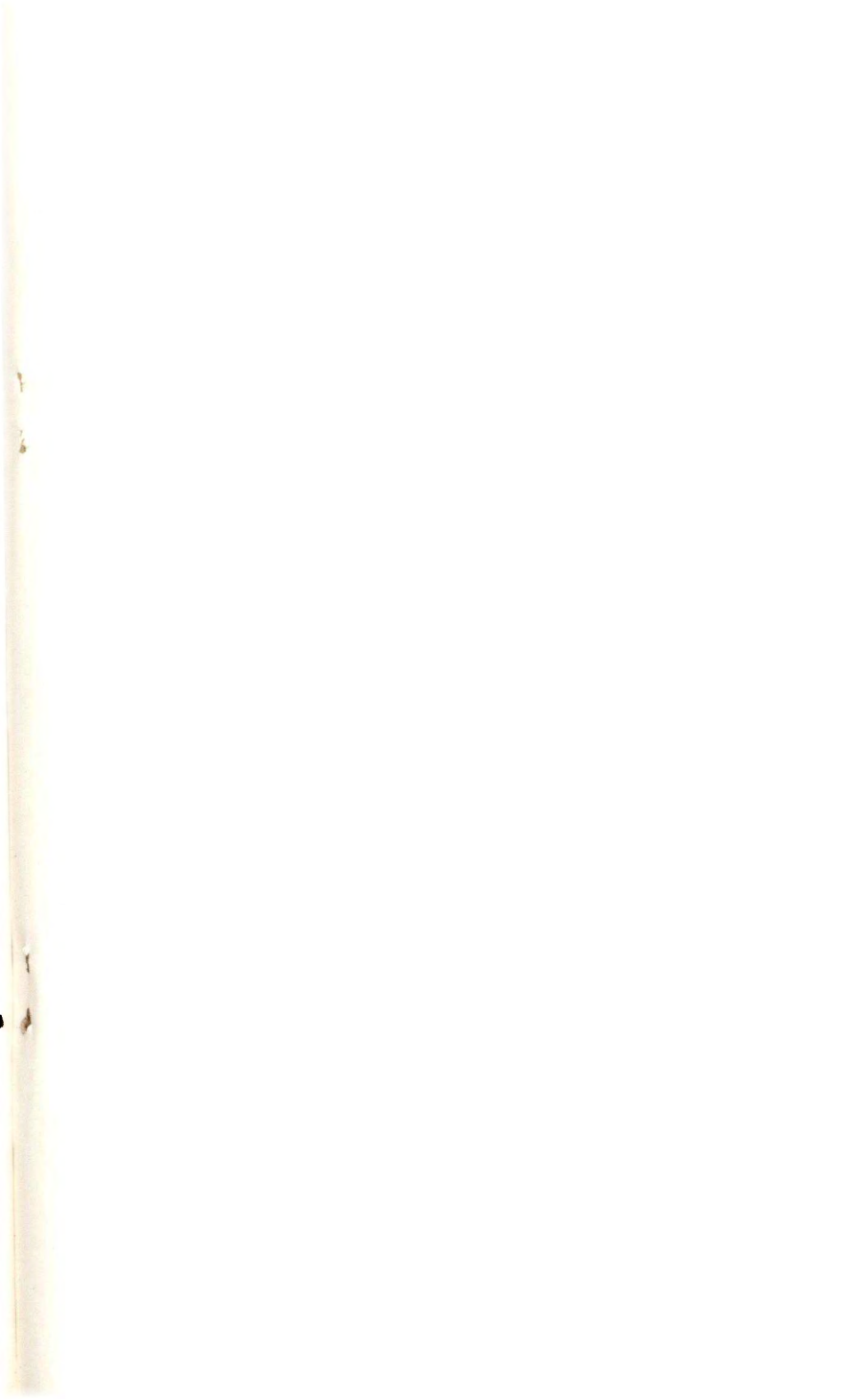
مجلس پیروزی شاهپور بر امیر اطوران روم

نقش برجسته پیروزی بهرام دوم که در مقابل آن نمایندگان اعراب
هدایای امیب و شتر آورده اند

مجسمه شاهپور بر دهانه غار شاهپور

مجسمه شاپور

در ۶ کیلومتری شمال شهر تاریخی بیشاپور و بر ارتفاعات تنک چوگان مجسمه فوق العاده عظیمی از شاپور یکم دومین شاهنشاه مقتدر ساسانی بنا بموقعیت خاص طبیعی که سنک مزبور درون غار داشته است حجاری گردیده که در حقیقت میتوان آنرا نشانه و سمبل شهر شاپور دانست .

این مجسمه قریب ۷ متر طول قامت دارد فقط اندازه پای مجسمه یکمتر است. دیدن و بازدید این غار و مجسمه باعث اعجاب بازدیدکنندگان خواهد شد . درون غار علاوه بر تندیس شاپور بقایای دو حوضچه از زمان ساسانی وجود دارد ولی تاکنون درون غار کاوش های باستانشناسی بعمل نیامده و برخی از باستانشناسان معتقدند که غار مزبور آرامگاه شاپور میباشد. ولی این فقط يك نظریه است و مادام که حفاری علمی در این غار بعمل نیامده، نمیتوان بطور قطع چنین نظریه را قبول کرد.

نقش برجسته تنگ قندیل

در ۲۰ کیلومتری جنوب غربی شهر تاریخی بیشاپور و در حاشیه جاده شاهی روزگار باستان که از جلگه معروف به گورك عبور میکند بیشاپور از طریق تنگ قندیل به نورآباد ممسنی راه می‌یافت در دهانه این تنگ و در نزدیکی چشمه ای بر قطعه سنگ بزرگی نقش برجسته فوق‌العاده جالب توجهی از شاپور و همسرش حجاری گردیده است. تاکنون باستان‌شناسان و پیکرشناسان در مورد این نقش برجسته اتفاق نظری پیدا نکرده‌اند و کاشف آن نگارنده (سرفراز) با دلائل قریب به یقین معتقد است که این نقش برجسته مربوط به مراسم پیوند زناشویی شاپور ملکه آذر آناهیتا است که با حضور کر تیر موبدان موبد عصر شاپور صورت گرفته است.

نقش بر جسته گریزمو بد مو بدان، شاپور و آذر آناهیتا در تنگ قندیل
واقع در ۲۰ کیلومتری جنوب غربی ییساپور